

1.6. Духовні цінності, вектори та рівні розвитку людини

Воєнна агресія в Україні пов'язана з новими процесами в освіті, політиці, економіці, духовному житті, які засвідчують зростання ролі особистості у суспільстві. Сучасна освіта орієнтована на забезпечення індивідуального підходу не лише до учнів, а й до педагогів, що обумовлено глобальними змінами у суспільстві та технологічним прогресом.

Розвиток людини за індивідуальною освітньою траєкторією відповідає вимогам суспільства, що вимагає від професіоналів гнучкості, саморозвитку та адаптації до змін. Професійна самореалізація людини залежить від можливості будувати особистий шлях розвитку на основі власних інтересів, потреб і потенціалу.

Актуальність проблеми розвитку людини (зокрема, педагога) за індивідуальною освітньою траєкторією підтверджена законодавчими документами України [3; 16], де вказані важливі характеристики індивідуальної освітньої траєкторії: «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу», який ґрунтується на виборі «освітніх програм, суб'єктів освітньої діяльності, що їх реалізують, форм і строку здобуття освіти, освітніх компонентів»; «включає, зокрема, послідовність здобуття освітніх кваліфікацій, академічну мобільність, визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та інформальної освіти»; формується здобувачем «з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду» [3].

Отже, індивідуальна освітня траєкторія є особистісним підходом до професійного розвитку, який передбачає вибір людиною цілей, змісту, форм і методів навчання. У процесі реалізації такої траєкторії враховуються: індивідуальні особливості людини; професійні запити; рівень підготовки; потреби освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми розвитку людини (зокрема, педагога) через індивідуальну освітню траєкторію, проведений у дослідженнях вітчизняних філософів, педагогів, психологів (О. Авілова [36, с. 349-351]; Н. Білик [15]; Г. Ващенко [1]; С. Волощук [20, с. 6-19]; Л. Ворона [39, с. 472-484]; Т. Гура [36, с. 349-351]; І. Зязюн [4, с. 11-57]; І. Калініченко [15; 39, с. 472-484]; Г. Костюк [5]; Л. Лебедик [2; 6-12; 31-34; 36; 39]; Н. Лосєва [13, с. 49-53; 37, с. 211-231]; В. Моргун [14, с. 27-40]; Т. Мулеса [20, с. 6-19]; Л. Оліфіра [39, с. 472-484]; В. Радул [17, с. 15-20]; О. Раті [20, с. 6-19]; С. Сисоєва [36, с. 349-351]; Л. Сігаєва [18, с. 165-176]; І. Сметана [27, с. 37-47]; В. Солодовник [27, с. 37-47; 28, с. 19-25]; С. Станкевич [36, с. 349-351]; В. Сухомлинський [30]; О. Шаповалова [36, с. 349-351]; С. Шара [39, с. 472-484] та ін.) і наших розвідках [11; 13; 20-29; 34; 36-38], показує, що наукові роботи охоплюють кілька ключових напрямів: проєктування особистої траєкторії в системі неперервної освіти, що допомагає людині адаптуватися до нових освітніх вимог і вдосконалювати професійні компетентності [27, с. 37-47]; дослідження ролі людини (зокрема, педагога) як наставника й фасилітатора у процесі реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнів, що також вимагає розвитку і педагога через особисту траєкторію освіти і самоосвіти [20, с. 6-19]; вивчення підходів, які допомагають людині усвідомлювати та структурувати свої освітні цілі, обирати індивідуальні форми підвищення кваліфікації та застосовувати інноваційні методики в процесі освіти і самоосвіти [28, с. 19-25]; значення педагогічної спадщини (наприклад, ідей Г. Сковороди, Г. Ващенка, А. Макаренка) для формування індивідуальних освітніх траєкторій педагогів, що сприяє вдосконаленню їхніх лідерських якостей та саморозвитку через професійні курси та тренінги [29, с. 21-31].

Загалом, актуальні публікації підтримують думку, що індивідуальні освітні траєкторії мають бути інтегрованими у систему підготовки й розвитку людини, особливо у контексті Нової української школи. Це

дозволяє людині (зокрема, педагогу) не лише підвищувати свої професійні компетентності, але й ефективно сприяти успіху учнів на їхньому освітньому шляху [23, с. 145].

Маємо на меті розкрити можливості розвитку людини за індивідуальною освітньою траєкторією основними векторами його розвитку – «особистісні смисли», «професійний розвиток» і «культуротворчість».

Завданням дослідження є показати алгоритм реалізації індивідуальної освітньої траєкторії людини на основі досягнення кожного з чотирьох рівнів розвитку (майже не особистісного, групоцентричного, гуманістичного і духовного) і дати характеристику цих рівнів.

Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо з визначень основних термінів «індивідуальна освітня траєкторія», «вектор», «структура», «складники індивідуальної освітньої траєкторії людини (зокрема, педагога)».

Індивідуальну освітню траєкторію людини (зокрема, педагога) визначаємо як послідовність дій, спрямованих на самовдосконалення з урахуванням власних освітніх цілей, мотивів, інтересів, здібностей та можливостей, кінцевим результатом яких є самоаналіз та самооцінка [23, с. 145]. Під багатозначним терміном «вектор» розуміємо величину, яка характеризується числовим значенням і напрямком; під терміном «структура» – взаємозв'язок складників цілого [23, с. 145]. Складники індивідуальної освітньої траєкторії мають відповідати основним структурним компонентам особистості, вказувати на відповідні їм засоби і прийоми досягнення вищих рівнів розвитку через самопізнання, спонукання себе, програмування і проєктування індивідуальної освітньої траєкторії, самореалізацію [23, с. 146; 25, с. 130].

Формальною ознакою руху індивідуальною освітньою траєкторією є послідовність здобуття освітніх кваліфікацій, зокрема, педагогом –

кваліфікаційних категорій «спеціаліст», «спеціаліст другої категорії», «спеціаліст першої категорії», «спеціаліст вищої категорії».

Пропонований нами проєкт індивідуальної освітньої траєкторії людини є послідовним розгортанням універсальної форми розвитку будь-якого об'єкта, зокрема, особистості людини – спіралі в системі координат [23, с. 146]. Згідно цього проєкту розвиток людини як ідеального «тіла» йде шляхом розкручування спіралі за трьома векторами: «особистісні смисли – професійний розвиток – культуротворчість» [25, с. 116]. У проєкті індивідуальної освітньої траєкторії кожний рівень смислової вертикалі є завершеним циклом спіралі розвитку особистості людини (зокрема, педагога). Один рівень вектору відповідає подвійному оберту спіралі, кожний оберт складається із двох фаз: кризової і стабільної, у якій людина виконує свою культуротворчу функцію [23, с. 146].

Вектор (складник) розвитку людини **«Особистісні смисли»**, згідно традицій гуманістичної психології [23, с. 146; 25, с. 117], складають чотири ієрархічні рівні: 1) майже не особистісний, коли у людини відсутнє власне, особистісне ставлення до виконуваних дій; 2) групоцентричний, коли людина (зокрема, педагог) ідентифікує себе з групою, головним стає успіх групи, педагог цінний не сам собою, а своєю належністю до певної групи; 3) гуманістичний, коли людині властиві смислові устремління загальнолюдської спрямованості; за кожною людиною визнаються рівні права, свободи й обов'язки, прагнення до результату, який передбачає благо для всіх; 4) духовний, коли всі люди набувають для людини (зокрема, педагога) духовної цінності.

Особистісні смисли людини, крім ієрархії, характеризуються й інтенсивністю засвоєння кожного рівня. Хоч у кожної людини можуть бути декілька цих рівнів, а ситуаційно домінує якийсь один рівень, який є типовим для неї. Зміна цих рівнів супроводжується глибокою кризою, виходом з якої є розвиток – прогрес чи регрес.

Вектор розвитку людини **«Професійний розвиток»** вказує на процес формування комплексу професійно значимих якостей, які обумовлюють цілісну структуру й особливості професійної діяльності. Так, у Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» виділені 5 основних трудових функцій, до кожної з яких належать декілька компетентностей (всього згруповано 12 компетентностей): 1) трудова функція «А. Навчання здобувачів освіти предметів (інтегрованих курсів)», до якої входять такі компетентності: мовно-комунікативна (А1), предметно-методична (А2), інформаційно-цифрова (А3); 2) трудова функція «Б. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу»: психологічна (Б1), емоційно-етична (Б2) і компетентність педагогічного партнерства (Б3); 3) трудова функція «В. Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища»: інклюзивна (В1) і здоров'язберезувальна компетентність (В2); 4) трудова функція «Г. Проведення освітнього процесу»: прогностична (Г1), організаційна (Г2), оцінювально-аналітична (Г3) компетентності; 5) трудова функція «Д. Безперервний професійний розвиток» становить одну компетентність – здатність до навчання впродовж життя (Д1) [16]. Фактично трудові функції розширюють розуміння сутності вектору «Професійний розвиток». Однак, окрім трудових функцій і компетентностей, об'єктом розвитку людини (зокрема, педагога), формою реалізації його творчого потенціалу в професійній діяльності є інтегральні характеристики особистості: емоційна та поведінкова гнучкість, Я-концепція, якості, необхідні для професії педагога [25, с. 117-118]. Кожна інтегральна характеристика є певним поєднанням особистісних якостей, необхідних для професійної діяльності.

Якості особистості людини (зокрема, педагога) є транзитивними, які переходять з одного рівня професійного розвитку на інший. Інтегральні характеристики його особистості розвиваються інтенсивніше за умови усвідомлення ним необхідності перетворення свого внутрішнього світу і

пошуку нових можливостей самоствердження у професійній діяльності [25, с. 118].

Вектор розвитку людини **«Культуротворчість»** є універсальною властивістю особистості, яка характеризує рівень інтелектуального і творчого потенціалу; рівень продуктивності, плідності, творення діяльності, життєтворчості. Результатом розвитку людини є все більша реалізованість життя, творення діяльності, конструктивний вплив на оточення, суспільство, світ в цілому; посилення здатності протистояти деструктивності, розрусі, розпаду й смерті.

Проект розвитку людини (зокрема, педагога) за індивідуальною освітньою траєкторією, який апробується спеціальною дослідною групою «Індивідуальна освітня траєкторія в сучасній школі» кафедри філософії і економіки освіти у Полтавській академії неперервної освіти ім. М.В. Остроградського, має чотири рівні: майже не особистісний рівень, групоцентричний, гуманістичний і духовний. Педагог, який перебуває на тому чи іншому рівні розвитку, володіє всіма вже привласненими рівнями. Але важливим є не засвоєння максимальної кількості рівнів, а домінування вищих із них. Чим вищим є рівень розвитку людини (зокрема, педагога), тим вищий ступінь її творчості й більший потенціал самореалізації. Не кожна людина досягає максимальних висот гуманістичного і духовного рівня [23, с. 147].

Цими уявленнями про індивідуальну освітню траєкторію людини будемо керуватися у подальшій характеристиці рівнів її розвитку.

Першим, «нульовим» рівнем розвитку людини є **майже не особистісний рівень**. До його характеристики підходять й інші класифікації типів особистостей, які знаходимо у психолого-педагогічній літературі: недопустимий, депресивний у В. Шрамля (Schraml W.) [35, с. 210-214], патерналістський («патерналізмом» також часто називають дії

або ставлення до людини, спрямовані проти її волі, у вигляді опіки, піклування з боку деякого «авторитету») у Х. Еблі [25, с. 119] та ін.

Вектор розвитку людини «Особистісні смисли» – для цього рівня характерна відсутність власного ставлення до виконуваних дій, цілісного «свого Я», ототожнення себе з іншими. Якщо безособистісний рівень є домінуючим, то людина (зокрема, педагог) прагне симбіотичної (емоційно-сміслової) єдності з іншими людьми (зокрема, педагог – зі своїми учнями чи, що трапляється рідше, з колегами-педагогами; він психологічно дуже залежний від учнів і колег, а, отже, існує можливість розвитку психічних відхилень, пусковим механізмом яких є симбіоз).

Щодо вектору розвитку людини «Професійний розвиток», якщо переважає рівень «майже не особистісний», то для нього є характерними: низька впевненість у собі; схильність до стереотипного, формального мислення; догматичний стиль професійної діяльності на примітивному рівні, заснованій на запитаннях, що вимагають однозначної відповіді, на засвоєнні фактів лише з метою їхнього запам'ятання; намагання уникати дискусій, варіативних виборів і альтернатив у процесі професійної діяльності; наявність негативних особистісних якостей, як несправедливість у взаєминах з учнями, необґрунтованість вимог до них, агресивність чи безхарактерність, непослідовність; відчуття особистої і професійної неадекватності; екстремальні установки і уявлення щодо себе породжують у людини (зокрема, педагога) й екстремальні форми поведінки – від агресивних і ворожих до пасивних, від неприйняття думок і ідей учнів і колег до звички піддаватися впливу.

На векторі розвитку людини «Культуротворчість», майже не особистісний рівень людини позначаємо як «до культурний», адже він пов'язаний з дуже незначною культуротворчістю й практично не має відношення до творчості. Якщо людина переважно є тільки тут, її дії

сприяють деградації оточення, вона фактично стає постачальником хаосу, перешкодою для творчої роботи.

Групоцентричний рівень є схожим на «большевицький» у Григорія Ващенка [1], соціальний у Д. Холланда, «громадянський» у В. Лемана, соціально-психологічний у Е. Фовінкель [25, с. 122] та ін.

Особистісно-професійний розвиток людини за вектором «Особистісні смисли» на групоцентричному рівні характеризують: ототожнення себе з групою, входження до єдності, зміцненої соціальними зв'язками і груповою мораллю; пріоритетність інтересів колективу над інтересами окремої людини, які можна віддати в жертву. За умови домінування цього рівня особисте життя людини не вважається цінним, важливим, що не сприяє розвитку його індивідуальності. Так, для учителя найвищою цінністю є доктрина держави, мораль колективу, ідеологія певної партії, а сам він є лише засобом для їхньої реалізації [23, с. 149-150].

Вектору розвитку людини (зокрема, педагога) «Професійний розвиток» учителю з групоцентричним рівнем розвитку властиві: спрямованість на роботу щодо згуртування класу, школи чи трудового колективу, де він працює; почуття належності до свого народу, малої і великої Батьківщини, активна громадянська позиція; успішна соціалізація; стійкі тенденції реагування, які є суб'єктивними передумовами професіоналізму; ентузіазм; відповідальність; педагог переважно пристосовує свої індивідуальні особливості і можливості до потреб професійного середовища й існує за рахунок досягнень минулого (експлуатації стереотипів, канонізації, універсалізації свого досвіду). Звідси можуть виникати передумови для зниження професійної активності й розвитку, неприйняття різних новацій, використання свого становища для тиску на учнів і колег.

Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [16] показує, що державні й суспільні вимоги до результативності праці

учителя роблять пріоритетним саме групоцентричний рівень з його професійним стилем, орієнтацією перш за все на зміст діяльності, на відповідність її результатів державним стандартам [23, с. 150].

Вектор розвитку людини «Культуротворчість» на групоцентричному рівні характеризується творчістю вищою, ніж попередні. Ця вища творчість полягає у здатності засвоювати моральні цінності суспільства й культури, до яких належить, зберігати їх і передавати. Це рівень, «що належить культурі». Але з його допомогою неможливо минути ті стандарти, трафарети, норми, правила, закони, технології, методики, які вже існують, зробити щось нове, здійснити самостійний вибір. Для всього цього необхідна більш висока культуротворчість.

Гуманістичний рівень у педагогічних дослідженнях називається ще «інтелектуальним» у Д. Холланда [25, с. 123], «творчим», «дослідницьким» «винахідницьким» у А. Тауш, Р. Тауш (Tausch R., Tausch A.) [40, с. 374-398], «справжнім педагогом», який віддає дітям своє серце у В. Сухомлинського [30].

Вектор «Особистісні смисли» людини з домінуючим гуманістичним рівнем презентує смисли, що пов'язуються з прагненнями загальнолюдської спрямованості. На цьому рівні людина є індивідуальністю, для неї кожна людина є неповторною, має свій унікальний смисл життя, з якою слід вести діалог, а не «здійснювати професійний вплив». Навчитись цьому принципово неможливо, необхідно «визріти», дійти до цього. Тому проблема гуманізації неперервної освіти має вирішуватися не традиційними засобами, а наданням психолого-педагогічної допомоги для проєктування людиною індивідуальної освітньої траєкторії.

Вектор «Професійний розвиток» на гуманістичному рівні характеризується здатністю людини (зокрема, педагога) вийти за межі повсякденної практики, побачити свою працю в цілому і зробити її

предметом практичного перетворення. Це дає їй можливість стати господарем становища, повноправним автором, конструктором свого сучасного і майбутнього, дозволяє внутрішньо сприймати, осмислювати й оцінювати труднощі та протиріччя професійної діяльності, самотійно й конструктивно вирішувати їх у відповідності зі своїми ціннісними орієнтаціями, розглядати будь-які труднощі як стимул для подальшого розвитку [23, с. 150-151].

Усвідомлення людиною своїх потенційних можливостей, перспектив особистісного і професійного росту підштовхує його до постійного експериментування, що розглядається як пошук, творчість, можливість вибору. Вирішальним елементом розвитку людини за індивідуальною освітньою траєкторією є необхідність робити вибір: відчувати свободу, з одного боку, і відповідальність за все, що відбувається і відбудеться, – з іншого. Така людина добре знає вимоги своєї професії, працює творчо, з ентузіазмом; справедливий; впроваджує нові, авторські напрямки роботи; має унікальну комбінацію особистісних якостей та позитивну Я-концепцію. Серед якостей особистості гуманістичного рівня виділяються такі: відповідальне ставлення до роботи, систематичність, творча уява й ентузіазм (Д. Райанс); емоційна стабільність, особистісна зрілість і соціальна відповідальність (Н. Боуерс та Р. Соур); прагнення до максимальної гнучкості; душевне тепло, товариськість, здатність до емпатії – розуміння почуттів учнів, готовність відгукнутись на їх потреби; вміння надавати професійній діяльності особистісного забарвлення; установка на створення позитивних стимулів для сприйняття себе учнями і колегами; володіння стилем неформального, теплого спілкування з учнями; емоційна врівноваженість, упевненість у собі, життєрадісність (Р. Бернс); здатність вирішувати різні життєві проблеми, долати труднощі, відчуття своєї потрібності учням, упевненість, що вони його розуміють, а його вміння, цінності й судження мають певну вагу (Дж. Лембо) [25, с. 124].

Учителі гуманістичного рівня культивують теплі, емоційно забарвлені взаємини з ровесниками й викладачами, які щиро їм симпатизують. За будь-яких, навіть несприятливих, обставин вони володіють ситуацією, вміють зняти напруження, уникнути неприємних наслідків. Особливостями сприйняття оточуючих людей гуманістами є такі: внутрішній, психологічний аспект справи для них важливіший зовнішнього; намагаються зрозуміти точку зору інших, а потім діють на підставі цього розуміння; люди та їх реакції для них більш значимі, ніж речі й формальні ситуації; довіряють людям і вважають їх здатними адекватно вирішувати свої життєві проблеми; очікують від інших дружнього, а не ворожого ставлення; людина для них – особистість, що має власну гідність (А. Комбс); сприймають людей та їх поведінку через загальну установку на доброзичливість; люди оцінюються ними швидше як здатні, ніж нездатні; товариські, ніж ворожі; гідні поваги, ніж такі, що її не заслуговують; вважають, що на інших людей можна покластися (Б. Кларк) [25, с. 125].

Людина (зокрема, педагог) не буде авторитарним «інструктором», а самим собою, другом, товаришем для учнів, відкине ритуальну маску, взаємини з людьми матимуть забарвлення «глибоко особистісних зустрічей» (К. Роджерс).

Щодо розвитку людини за третім вектором – «Культуротворчість», то на гуманістичному рівні спостерігається вже настільки велика творчість, що людина здатна до високої реалізації свого людського потенціалу і творення життя – творіння нового «заради блага всіх». Знаходячи свої, нові смисли, вона створює свою культуру, яка вступає у діалог з іншими культурами. Цей рівень дозволяє створювати і зберігати свою неповторність, відповідно, рівень є «утворюючим культуру». Тільки починаючи з цього рівня, людина повністю виконує свою універсальну культуротворчу функцію. Істинна творчість полягає у нових авторських напрямках роботи, творенні професійної культури.

Духовний рівень має у психолого-педагогічній літературі такі аналогічні назви, як: «наставник» – у Г. Сковороди [19, с. 35], «духовно-філософський» – у В. Лемана, «майстер, який виховує послідовників» у Х. Еблі («Учитель з великої букви») [25, с. 125] та ін.

Хоча тут можлива «пастка», якщо цей рівень «християнський», як у Григорія Ващенко [1], «релігійний», як у Е. Шпрангера [25, с. 125] та ін. Про який розвиток людини може йти мова, якщо для неї матеріальний світ не має ніякої цінності, його «свобода» полягає в тому, щоб добровільно відмовитися від активного життя в соціумі, задоволення власних потреб, «мирських задоволень», він практикує «аскези» (управляти людиною зручно, коли в неї є страх і обмеження), прагне досягти «святості» і незрозумілого «ілюзійного» щастя, «духовної єдності з Богом», «трансцендентного екстазу», «божого благодаті», «високих вібрацій»?

Людина, яка не втрапила у релігійну «пастку», у тому числі й нової релігії «Нью-ейдж», за вектором розвитку «Особистісні смисли» на духовному рівні характеризується пошуком сенсу життя, освяченого вічним світлом «Вищого Я» (якщо допустити вічне існування душі, як писала Леся Українка у драмі «Лісова пісня»: «Ні! Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає»). Сенсом життя людини стає самореалізація своєї вищої сутності, розвиток внутрішніх сил, «закриття» всіх потреб (за А. Маслоу) і перехід до реалізації найвищої з них – потреби в самоактуалізації. Для цього, згідно уявлень великого українського філософа Григорія Сковороди, слід пізнати себе, жити у радості, реалізуючись у «сродній» праці; як наставникові – бачити в Учнях (також з великої букви!) улюблених духовних братів, намагатися не нашкодити самореалізації його «Вищого Я», допомогти своєчасно усунути перешкоди в його унікальному шляху до самореалізації, задоволення потреби в самоактуалізації.

Щодо вектору «Професійний розвиток», на духовному рівні людина (зокрема, педагог) відданий професії як вищому смислу свого життя, йому властива надзвичайна особистісна захопленість своєю професією; утворюється єдність Учителя з іншими людьми (зокрема, з Учнями), яка базується на взаєминах любові: «початок всього і смак є любов. Як їжа, так і наука (освіта) не справжня від нелюба» (Г. Сковорода [19, с. 35]).

Вектор розвитку людини «Культуротворчість» на духовному рівні показує настільки велику особистісну культуротворчість, що тут ступінь протистояння хаосу, руйнуванню, смерті має іншу, вже надлюдську інтенсивність; можливість закладених потенцій близька до абсолютної. Стосовно культури цей рівень можна назвати «надкультурним» [25, с. 126].

До творчої діяльності відноситься і весь цілісний акт життя такого учителя, тому що його здійсненність близька до абсолютної. Учителі духовного рівня здатні цілісно сприймати буття: мудреці, праведники, філософи, пророки [23, с. 152].

Отже, розвиток людини за індивідуальною освітньою траєкторією є не лише вимогою часу, а й можливістю для кожного реалізувати свій потенціал, підвищити якість освітніх послуг і сприяти трансформації сучасної освіти; тому визначення змісту й структури розвитку людини за індивідуальною освітньою траєкторією є значимою практичною і науковою проблемою для підвищення кваліфікації у закладі неперервної освіти, вона диктує необхідність пошуку проєкту індивідуальної освітньої траєкторії й вироблення технології ефективного управління цим процесом.

Власне, методологічні питання і прикладні завдання розвитку людини за індивідуальною освітньою траєкторією мають скласти одну з центральних проблем сучасних психологічних і педагогічних наук, хоча відсутня єдність думок щодо того, якою є структура і критерії особистісно-професійного розвитку людини. Теоретична і термінологічна розмаїтість у дослідженнях цього процесу, різні уявлення про проєктування

індивідуальної освітньої траєкторії свідчать про те, що вони не суперечать, а доповнюють один одного.

Проведений аналіз структури розвитку людини за індивідуальною освітньою траєкторією свідчить про те, що рівень її сформованості багато в чому визначає можливість самореалізації особистості людини, а, отже, і його професійну придатність. Це дозволяє зробити висновок про те, що особистісно-професійний розвиток є важливим процесом, що визначає успішність діяльності людини.

Розвиток людини складають чотири рівні: майже не особистісний рівень, групоцентричний, гуманістичний і духовний. Чим вищий рівень розвитку людини, тим вищий ступінь її професійної творчості й більший потенціал самореалізації. В індивідуальній освітній траєкторії розвиток людини (зокрема, педагога) відбувається за трьома векторами: «особистісні смисли», «професійний розвиток», «культуротворчість».

Перспективним напрямком подальших науково-теоретичних і практичних розробок є виявлення й актуалізація резервів, які сприяють успішній професійній діяльності, професійному розвитку людини.

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді, батьків. 3-є вид. Т. 1. Полтава : Редакція газети «Полтавський вісник», 1994. 191 с.

2. Гуманізація педагогічного процесу у вищій школі: колективна монографія; керівник колективної монографії д. пед. н. Л.В. Лебедик. Полтава : ПУЕТ, 2020. 196 с.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу» від 23.04.2024.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3642-20#Text>

4. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи* : монографія; за ред. І.А. Зязюна. К. : ВІПОЛ, 2000. С. 11–57.

5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості; під ред. Л.М. Проколієнко. К. : Рад. школа, 1989. 608 с.

6. Лебедик Л.В. Методологічне обґрунтування організації підготовки педагогічних працівників до проектування у закладах освіти територіальних громад. *Традиції та інновації у траєкторіях розвитку освітньо-педагогічного дискурсу* : колективна монографія; наук. ред. Р. Басенко; Полтав. ін-т екон. і права Університету «Україна». Полтава : Університет «Україна», 2022. С. 241–272.

7. Лебедик Л.В. Підготовка викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем в умовах магістратури : *монографія*. Полтава : ПУЕТ, 2018. 425 с.

8. Лебедик Л.В. Підготовка майбутніх викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем: *монографія*. Полтава : ПУЕТ, 2020. 623 с.

9. Лебедик Л.В. Проблеми впровадження новітніх технологій навчання. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Тематичний вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Дод. 1 до вип. 27. Т. IV (37). К. : Гнозис, 2012. С. 238–243.

10. Лебедик Л.В., Стрельніков В.Ю. Принципи післядипломної освіти у підготовці вчителів до управління професійним самовизначенням учнів. *Фізико-математична освіта*. 2020. Вип. 4(26). Ч. 2. С. 6–12.

11. Лебедик Л.В., Стрельніков В.Ю., Стрельніков М.В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін: *Навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації*

педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2020. 303 с.

12. Лебедик Л.В. Роль майбутнього викладача вищої школи у формуванні своєї індивідуальності. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : збірник наукових праць; за заг. ред. Л.В. Помиткіної, Т.В. Вашеки, О.М. Ічанської. К. : Аграр Медіа Груп, 2018. С. 182–187.

13. Лосєва Наталія, Стрельніков Віктор. Розвиток готовності педагогічних працівників до самовдосконалення на основі короткотермінових курсів-тренінгів. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 1(190). С. 49–53. URL : <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/194128>

14. Моргун В.Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування. *Філософська і соціологічна думка*. 1992. № 2. С. 27–40.

15. Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації: *електр. навч.-метод. посіб.*; упор. : І.О. Калініченко, Н.І. Білик. Полтава : ПОППО, 2021. 184 с.

16. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». *Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225*.

URL : https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf

17. Радул В.В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 15–20.

18. Сігаєва Л.Є. Андрагогіка – теорія ціложиттєвого розвитку особистості. *Педагогічний процес : теорія і практика*. К. : ЕКМО, 2010. Вип. 3. Ч. II. С. 165–176.

19. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів. У 2-х томах. Т. 1. К. : Наукова думка, 1973. 511 с.

20. Стрельніков В.Ю., Волощук С.М., Раті О.Л., Мулеса Т.Ф. Розвиток резилієнтності викладача закладу фахової передвищої освіти для забезпечення його індивідуальної освітньої траєкторії в умовах війни. *Постметодика*. 2024. № 1. С. 6–19.

URL : <https://ed.pano.pl.ua/handle/022518134/1808>

21. Стрельніков В.Ю. Концептуальні основи навчання, що стимулює особистісний розвиток здобувачів освіти територіальних громад. *Традиції та інновації у траєкторіях розвитку освітньо-педагогічного дискурсу* : колективна монографія; наук. ред. Р. Басенко; Полтав. ін-т екон. і права Університету «Україна». Полтава : Університет «Україна», 2022. 274. С. 214–241.

22. Стрельніков В.Ю. Обдарований учитель для обдарованого учня: складники та рівні особистісно-професійного розвитку вчителя. *Обдаровані діти – скарб нації!* : матеріали V Міжн. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23-29 серп. 2024 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 1401–1412. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/25205>

23. Стрельніков В.Ю. Основні вектори розвитку вчителя за індивідуальною освітньою траєкторією. *Філософія освіти в умовах сучасних викликів: цінності, стратегії, інноваційні практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., присвяченої Всесвітньому дню філософії (Полтава, 20 лист. 2024 р.); упоряд. Т.О. Бондар, В.Ю. Стрельніков, Н.П. Шаповалова. Полтава : ПАНУ, 2024. С. 144–154.

24. Стрельніков В.Ю. Основні складники розвитку вчителя у світлі Української Хартії вільної людини. *Українська Хартія вільної людини: від смислових конструктів до формування системи цінностей» (УХВЛ в системі цінностей українського суспільства в умовах війни. Освітнянський контекст)* : зб. наук. статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2024 р.); редколегія: О.М. Петровський, В.С. Мисик, І.М. Вітенко, О.І. Когут, Ю.Ч. Шайнюк, Т.В. Магера,

Ф.І. Полянський, Н.Б. Стрийвус, Г.І. Герасимчук, М.І. Чорна. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2024. С. 260–264.

25. Стрельніков В.Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання : *монографія*. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 1. 295 с. Кн. 2. 230 с.

26. Стрельніков В.Ю. Професійна компетентність як складник особистісно-професійного розвитку вчителя. *Формування і розвиток професійної культури фахівців у галузі освіти: виклики, наукові підходи, досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (21 лист. 2024 р., м. Харків); за заг. ред. Г.Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ХГПА, 2024. С. 507–513.

27. Стрельніков Віктор, Сметана Ірина, Солодовник Валерій. Курси підвищення кваліфікації як ресурс для проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога в умовах війни. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 6 (213). С. 37–47.

URL : <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/290133/284852>

28. Стрельніков В.Ю., Солодовник В.М. Методологічні засади неперервної освіти, яка стимулює індивідуальну освітню траєкторію педагога в умовах війни. *Постметодика*. 2023. № 2–3. С. 19–25.
https://drive.google.com/file/d/1PEK1dAiyqjnRULANM0QPtFOoRa_7C-QZ/view

29. Стрельніков В.Ю. Філософія проєктування і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога в умовах війни. *Постметодика*. 2024. № 2. С. 21–31.

URL : <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2024/12/PM-2-143-2024.pdf>:

30. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. К. : Рад. школа, 1988. 310 с.

31. Lebedyk L.V. Structural components and functions of projecting activity of future high school teachers. Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: *monograph*; edit. I.F. Prokopenko, I.M. Trubavina. Prague, OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 155–162.

32. Lebedyk L. Planning technologies for the preparation of high school teachers based in the experience of European countries: Study of problems in modern science: new technologies in engineering, advanced management, efficiency of social institutions. *Monograph*: edited by Shalapko Yuriy, Wyszowska Zofia, Musial Janusz, Paraska Olga. Bydgoszcz, Poland: University of Technology and Life Sciences, 2015. P. 749–760.

33. Lebedyk L. Professional competence of masters of pedagogics higher school. *Theory and Practice of Contemporary Management* : Materials of I International Scientific-Practical Conference (Batumi, 17-18 October, 2014), p.h. Tbilisi, Universal, 2014. P. 292–296.

34. Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives*; Eds. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova. Varna : Varna university of management, 2023. P. 128–157.

35. Schraml W. Einfuhrung in die Tiefenpsychologie fur Padagogen und Padagogen und Sozialpadagogen. Stuttgart : Klett, 1970. P. 210–214.

36. Strelnikov V.Yu., Lebedyk L.V., Hura T.V., Sysoieva S.I., Stankevych S.V., Shapovalova E.V., Avilova O.Ye. Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2021. № 11 (2). P. 349–351.

37. Strelnikov Viktor, Losyeva Nataliya. Zasady opracowania podstawowego modelu dyscypliny naukowej w systemie dydaktycznym szkolnictwa wyzszego na Ukrainie. *Paideia*. Warszawa : Collegium Verum, 2020. № 2. P. 211–231.

38. Strelnikov V.Yu. Concept of designing advanced postgraduate pedagogical education, development and self-development of teacher pedagogical skills in the new Ukrainian school. Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: *monograph*; edit. I.F. Prokopenko, I.M. Trubavina. Prague, OKTAN PRINT s.r.o. 2020. P. 35–43.

39. Svitlana Shara, Larisa Vorona, Iryna Kalinichenko, Lesya Lebedyk, Larisa Olifira. The formation of the humanistic position of the student in the educational process. *Journal of Intellectual Disability. Diagnosis and Treatment*. 2020. Volume 8. № 3. 472–484.

40. Tausch R., Tausch A. Erziehungspsychologie. Gottingen : Hogrefe, 1977. P. 374–398.